

Шамрай В. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент, проректор
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРИНЦІПІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

TRANSFORMATION OF THE PRINCIPLES OF CONSTITUTIONAL LAW IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Стаття присвячена теоретико-методологічним підходам до визначення сутності принципів конституційного права в сучасних умовах правової глобалізації та європейської міждержавної інтеграції з погляду пошуку ефективних засобів комплексної правової модернізації суспільства.

Автор аналізує юридичний зміст вказаної категорії, показує її специфічні особливості, розкриває значення процесів удосконалення базових елементів суспільних відносин та конституційної модернізації суспільства і держави в сучасних умовах правової глобалізації й європейської міждержавної інтеграції.

Наголошується на необхідності подальшого удосконалення конституційно-правового регулювання найважливіших суспільних відносин як ключового напряму правової модернізації суспільних відносин у сучасній демократичній державі, побудованій на принципових засадах європейського конституціоналізму.

Ключові слова: конституційне право, глобальний конституціоналізм, правова модернізація, суспільство, принципи конституційного права.

Статья посвящена теоретико-методологическим подходам к определению сущности принципов конституционного права в современных условиях правовой глобализации и европейской межгосударственной интеграции с точки зрения поиска эффективных средств комплексной правовой модернизации общества.

Автор анализирует юридическое содержание указанной категории, показывает ее специфические особенности, раскрывает значение процессов совершенствования базовых элементов общественных отношений и конституционной модернизации общества и государства в современных условиях правовой глобализации и европейской межгосударственной интеграции.

Подчеркивается необходимость дальнейшего совершенствования конституционно-правового регулирования важнейших общественных отношений как ключевого направления правовой модернизации общественных отношений в современном демократическом государстве, построенном на принципиальных основах европейского конституционализма.

Ключевые слова: конституционное право, глобальный конституционализм, правовая модернизация, общество, принципы конституционного права.

The article is devoted to theoretical and methodological approaches to the essence of the principles of constitutional law in modern conditions of legal globalization and European interstate integration from the point of view of searching for effective means of complex legal modernization of society.

The author analyzes the legal content of this category, shows its specific features, reveals the importance of the processes of improving the basic elements of social relations and constitutional modernization of society and the state in modern conditions of legal globalization and European interstate integration.

The need for further improvement of constitutional and legal regulation of the most important social relations as a key direction of legal modernization of social relations in a modern democratic state based on the fundamental foundations of European constitutionalism is underlined.

Key words: constitutional law, global constitutionalism, legal modernization, society, principles of constitutional law.

Актуальність дослідження. Аналізуючи принципи конституційного права як сучасний феномен суспільно-правової дійсності, що відображає ключові тенденції та детермінанти процесів конституціоналізації міжнародного права й інтернаціоналізації конституційного права і є безпосереднім породженням цих процесів, варто зазначити, що уніфіковані ознаки глобального конституціоналізму безпосередньо проявляються під час їх закріплення в конституційно-правових нормах.

У цьому контексті варто зауважити, що комплексні конституційні реформи є досить поширеним явищем у сучасній політико-правовій реальності, адже внесення змін до конституції є звичайною світовою практикою, яка пов'язана з потребою правового забезпечення змін, що відбуваються в суспільному

житті та відображають певний етап розвитку державної організації суспільства.

Отже, в юридичному вимірі ретельного дослідження потребує сутність принципів конституційного права в умовах становлення та розвитку глобального конституціоналізму як політико-правового явища, що виникло як закономірний результат сучасних тенденцій правової глобалізації та європейської міждержавної інтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно зазначити, що різноманітні аспекти глобалізації й інтернаціоналізації конституційного права розглядалися в працях багатьох учених, серед яких варто назвати таких: М. Баймуратов, О. Батанов, В. Борденюк, Ю. Волошин, П. Гураль, О. Зайчук, Б. Калиновський, А. Колодій, О. Копиленко,

М. Корнієнко, В. Кравченко, В. Куйбіда, П. Любченко, М. Орзіх, М. Пітцик, В. Погорілко, Х. Приходько, М. Пухтинський, А. Ткачук, Ю. Тодика, В. Федоренко, О. Фрицький, В. Шаповал, Ю. Шемшученко.

Водночас у наявних дослідженнях відсутній глибокий та різnobічний теоретико-методологічний аналіз категорії «принципи конституційного права» як сучасного об'єктивно існуючого політико-правового явища транснаціонального масштабу.

Мета статті – дослідити основні теоретико-методологічні підходи до визначення сутності галузевих принципів конституційного права в сучасних умовах правової глобалізації та європейської міждержавної інтеграції.

Виклад основного матеріалу. Як традиційно зазначається у вітчизняній конституційно-правовій літературі, принципи конституційного права – це фундаментальні засади, в яких втілюється сутність і політико-правове призначення галузі та її основного джерела – Конституції України. Принципи конституційного права поділяються на дві велики групи – загальні і спеціальні. У загальних принципах втілюються основні ідеї Конституції, її призначення і соціальна роль. Ці принципи декларуються безпосередньо в Конституції України. Серед них – державний суверенітет, розподіл влад, непорушність прав та свобод людини і громадянина тощо. Спеціальні принципи наповнюють реальним змістом конкретні конституційно-правові відносини. Вони мають чітко окреслену юридичну природу і знаходять конкретне застосування в безпосередній діяльності держави та її органів [1].

На наш погляд, на сучасному етапі конституційної модернізації суспільних відносин в умовах інтенсифікації процесів докорінної правової глобалізації та міждержавної інтеграції особливе наукове значення має комплексне науково-практичне дослідження застосування принципів конституційного права в процесі здійснення конституційної реформи та їх трансформації відповідно до цілей та завдань удосконалення конституційно-правового регулювання найважливіших сфер суспільної життєдіяльності.

У цьому контексті варто зазначити, що з моменту проголошення незалежності України процес реформування Конституції України набув перманентного характеру, а з кожною зміною панівної політичної еліти встановлюються нові напрями його реалізації, що нівелює значення Конституції України як акта установчої влади народу, який має зasadничий характер для всього суспільства, та досить часто перетворює Конституцію на інструмент політичної боротьби за владу.

У свою чергу, становлення України як правової та демократичної держави зумовлює необхідність проведення конституційної реформи виключно з метою сталого розвитку суспільства, правового забезпечення подолання тих викликів, які стоять перед суспільством, що іманентно передбачає втілення основоположних галузевих принципів конституційного права під час здійснення будь-яких конституційних перетворень.

Отже, у формально-юридичному вимірі ретельного дослідження потребує конституційна реформа як процес прогресивної трансформації суспільних інститутів з урахуванням пошуку оптимальних шляхів удосконалення нормативного матеріалу, що міститься в Конституції та конституційних законах, з урахуванням сучасних тенденцій правової глобалізації та європейської міждержавної інтеграції, а також усталених галузевих принципів конституційного права в його сучасному інтернаціоналізованому стані.

Розглядаючи реалізацію конституційно-правових принципів щодо регулювання політико-правових (владних) відносин, окремо варто зазначити кризові (колізійні) ситуацію, за яких актуалізується й об'єктивується необхідність здійснення конституційно-правових перетворень у суспільстві.

Термін «конституційна криза» близький до терміна «політична криза», адже криза завжди відбувається саме в політичній площині, якщо вона є, по-перше, прямим наслідком колізії конституційно-правових норм, а по-друге, стосується владних суспільних відносин в окремій державі (тобто охоплюється національною правовою системою), тому варто розглянути розуміння в сучасній науці терміна «політична криза», що вживається в правових та політичних дослідженнях значно частіше, ніж термін «конституційна криза» (останній водночас відображає зв'язок відповідної політичної кризи з колізією конкретних конституційно-правових прописів один з одним).

Значне місце в сучасній вітчизняній науці конституційного права посідає питання класифікації криз. Крім того, на думку російського вченого В. Богданова, існують диз'юнктивні кризи, що розділяють будь-яку систему, та кон'югацийні, що її об'єднують [2]. А. Пригожин виділяє політичну катастрофу як тип кризи, що відрізняється від інших кризових явищ глибиною потрясінь і відносною щодо соціального часу раптовістю [3]. А. Глухова говорить про урядову, часто пов'язану з конфліктом законодавчої та виконавчої влади кризу, парламентський підвид політичної кризи, зумовлений боротьбою фракцій у вищому законодавчому органі, конституційно-кризові ситуації, пов'язані з відсутністю легітимності чи дієздатності основних політико-правових норм у суспільстві, і загальнонаціональну кризу, що належить до всього суспільно-політичного устрою [4]. Згідно з радянським вченим В. Овчинниковим, існує також криза панівної партії [5]. Російський науковець А. Дегтярев вважає, що кризи можна класифікувати відповідно до політичних відносин. Цей дослідник зазначає, що в політиці можна виділити кризи ідентичності, які стосуються зміни базових політичних цінностей; легітимності, пов'язані із втратою державними структурами підтримки з боку народу; проникнення, зумовлені неефективністю діяльності політичних інститутів під час виконання своїх завдань; розподілу, спричинені дефіцитом і несправедливим способом забезпечення колективними ресурсами груп населення, її участі, що виникають через слабкість владних інститутів,

які, у свою чергу, нездатні регулювати посилену політичну активність громадян [6]. В. Василенко, виходячи із загальної теорії кризових ситуацій, пропонував класифікувати останні на загальні, що охоплюють систему, і локальні, які стосуються тільки її частини. Однак локальні кризові явища здатні переростати в загальні. Також цей науковець робить поділ на передбачувані і несподівані кризи [7].

Щодо питання співвідношення понять «політична криза», «конституційна криза» та «конституційна криза як наслідок конфлікту конституційно-правових норм», то можна запропонувати такі теоретичні позиції: а) поняття «політична криза» є синонімом поняття «конституційна криза» тоді, коли гострі суспільні суперечності стосуються політико-правових відносин, ureгульованих конституційно-правовими нормами, які або не діють фактично цілком чи частково (конфлікт між нормативним регулюванням та реальним станом суспільних відносин), або конституційно-правові норми різних актів, що становлять джерела конституційного права, суперечать одна одній, або той чи інший державний орган фактично нездатний до виконання своїх конституційних функцій та повноважень (це різновид першої ситуації); б) коли конституційно-правові норми суперечать одна одній, ідеться саме про конституційну кризу як наслідок колізійного конфлікту конституційно-правових норм, тобто про органічне поєднання двох загальних визначень поняття «конфлікт»: як зіткнення певних інтересів і як суперечність галузевих правових норм одна з одною.

Отже, виходячи з розуміння конституційної кризи як такої, що відбувається в політико-правовій площині, тобто передусім у сфері діяльності вищих органів державної влади, доцільно поставити питання про класифікацію конституційних криз та здіснення конституційних і конституційно-правових реформ у площині застосування принципу розподілу влади як основного суспільно-політичного принципу, на якому ґрунтуються система державної влади в більшості сучасних конституційно-правових національних систем світу.

Так, С. Лисенков розглядає принцип поділу влади у двох вимірах: по-перше, як політико-правову доктрину, в якій державна влада розглядається як сукупність різних владних функцій – законодавчої, судової, виконавчої, контрольної й інших, що виконуються відповідними державними органами. За наявності достатніх стримувань і противаг такий поділ не дозволяє зосередити владу в одних руках, що запобігає узурпації її одним суб'єктом, зловживання нею і тим самим узпечує громадян від свавілля з боку влади та гарантує політичний плюралізм (у цьому зв'язку варто зазначити, що ідея поділу влади висловлювалася ще в античні часи (Аристотель) та в епоху Середньовіччя (Марсилій Падуанський та ін.), але як теорія вперше висунута Д. Локком і розвинута в середині 18 ст. Ш.-Л. Монтеск'є, відігравши

важливу роль у боротьбі проти абсолютизму, а в наш час є зasadничим чинником упровадження інститутів демократії, захисту прав і свобод громадян, формування правової держави та громадянського суспільства) [8]; по-друге, як один з основних принципів конституціоналізму, який ґрунтуються на політико-правовій доктрині поділу влади на законодавчу, виконавчу, судову й інші види влади, причому кожна із влад здійснюється незалежними один від одного відповідними державними органами, а кожний із цих органів діє в межах наданих йому конституцією та законами держави повноважень (на практиці вказаний принцип вперше послідовно втілено в Конституції Сполучених Штатів Америки 1787 р., положеннями якої законодавча, виконавча та судова гілки влади не тільки відокремлені одна від одної, але й наділені можливостями взаємного контролю через відповідну систему стримувань і противаг, а на сучасному етапі сприйнято більшістю держав світу, Україною також [8].

Висновки. Отже, загалом можна констатувати, що деякі основні конституційні принципи щодо різних предметів конституційно-правового регулювання почали формуватися в міжнародно-правовій та міжнародно-політичній площині, а вже зі становленням етапу конституціоналізму розпочалася їх конституціоналізація на рівні національних правових систем.

Більшість новітніх конституційних принципів міжнародно-правового й інтеграційно-наднаціонального походження відобразили принципово нові процеси в міжнародному праві після закінчення Другої світової війни й ухвалення Статуту Організації Об'єднаних Націй, що вперше формально-юридично встановив основні принципи міжнародного публічного права, а на сьогоднішньому етапі, унаслідок зазначених складних політико-правових перетворень, державна політика більшості країн світу фундаментально ґрунтуються на формалізованих конституційних принципах, які є результатом конституціоналізації міжнародно-правових норм.

Водночас конституціоналізація основних принципів міжнародного права в конституційному праві України досить обмежена порівняно з конституційно-правовим регулюванням держав-членів ЄС, фактично виражається лише в ст. 18 Конституції України, згідно з якою зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва із членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

Така ситуація об'єктивує необхідність імплементації до конституційного права України не тільки основних принципів міжнародного права, але і принципових засад зовнішньої політики Української держави взагалі, включаючи актуальну потребу в належній конституціоналізації стратегічного курсу на європейську й євроатлантичну інтеграцію.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Принципи конституційного права. URL: <http://readbookz.net/book/33/1433.html>.
2. Рогозян О. Политический кризис: анализ и технологии урегулирования (на примере Краснодарского края): автореф. дисс. ... канд. полит. наук. Краснодар, 2006. С. 4.
3. Пригожин А. Феномен катастрофы (Дилеммы кризисного управления). Общественные науки и современность. 1994. № 2. С. 114.
4. Глухова А. Политические конфликты и кризисы. Консенсус и политические методы его достижения. Государство и право. 1993. № 6. С. 8.
5. Овчинников В. Политические конфликты и кризисные ситуации. Социально-политические науки. 1990. № 10. С. 59.
6. Дегтярев А. Основы политической теории. М., 2006. С. 158.
7. Василенко В. Антикризисове управління підприємством: навч. посібн. К.: Центр навчальної літератури, 2005. С. 17.
8. Лисенков С. Поділ влади. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. Шемшученка. К.: Юридична думка, 2007. С. 647.